Самур Онлайн

№ 3 (368) 2024-йисан 18-март

1992-йисан январдилай акъатзава

ЦIийивилер
www.samuronline.com

ЛЕКЬРЕН МУГ

Алай йисан гатуз Дагъустан Республикадин Кьурагь райондин КIирийрин хуьре къацу суварин ценерив гвай, гьар жуьредин къулай шартIар авай интернатдин дараматда лезги аялар патал «Лекьрен муг» тIвар ганвай этно-лагерь арадал гъида. Ана ял ягъидай аялар патал гзаф марагълу программа туькIуьрнава.

Муаллимрин регьбервилик кваз аялриз агъадик галай хилерай чирвилер къачудай мумкинвилер жеда: Лезги чIал, халкьдин адетар ва тарих чирун; балкIанар гьалун; чIемерукрай ягъин; дагълариз акьахун; спортдин акьажунрив эгечIун; музейриз ва тIебиатдин иер пипIериз сиягьат авун; лезги халкьдин тIвар-ван

авай векилрихъ галаз гуьруьшар кьиле тухун. Лагердиз Дагъустандай, Урусатдин регионрай, гьакIни къецепатан уьлквейрай 8-15 яшарин рушарни гадаяр къведа.

Путёвкадин къимет 14 йикъан патал 28000 рубль, 20 йикъан патал 40000 рубль я.

И зурба проектдин кьил вич датIана лезги аялрин къайгъудихъ квай, абурун рикIера ди-

дед чIалаз кIанивал цIириз тазвай чи ватанэгьли Садикь Гьасанов я. И кьени кардик ФЛНКА-ди, «Леки» фондуни, «Лезги газетдин» редакцияди, гьакIни чи вилик-кьилик квай маса ксари къуьн кутада.

ЯРАН СУВАР АТАНА...

Гатфарихъ пуд вахт ава лугъуда бубайри: цIразвай живерай маргъвар-маргъвар хьана чил аквадай, гатфарни къуьд кикIана гатфар уфтан жезвай вахт. Ахпа вацIара, кIамара ятар рагъул яз, чуьллер, тарар, тамар рагъул жезвай вахт. Пуд лагьайди, гатфари вичин къезил, цуьквер алай перем алукIна свас хьиз дигизвай вахт. И вахтуниз чи къадим майишатдин чIаварганда Яр лугъуда. Яр варз 21-мартдилай 4-апрелдалди давам жезва. Ам тIебиатдал чан хтунихъ, хуьруьн майишатдин крарихъ кьил кутунихъ галаз алакъалу тирвиляй Яран суварин мярекатар кIвалера хьиз, никIера, багълара, чIафарани кьиле тухуда.

Яран вацра чи мелерни мехьерар генани гурлуз кьиле фида, маса адетар рикIел хкида, гегьеншдиз шадвилер ийида. Чи дегь адетрикай тир мелер Яран суварилай вилик кьетIенди жеда. КIвалер ва гьен михьун, мес-къуьж рагъ гана кIватIун, санал Яран тадаракар авун важиблу яз гьисабда. Багълар, салар цIамарикай, кьуру хилерикай михьда, абур суварин нянихъ цIай яна куда.

«Яр» гафунихъ мад са мана ава: «яру». Дегь чIавара лезгийрин Яран суфра адет яз яруди жедай. Са береда кьилди Яран мехьерар ийидай. Чамраз «яран чам», сусаз «яран свас» лугъудай. Суса яран гам храдай. Мехьерин юкъуз адан чинай яру дуьгъуьр авадардай.

«Яр» гафуникай чаз цIийи гафарни цIийи мисалар, цIийи тIварарни цIийи хуьрер арадиз атана. «Яран сувар», «яран югъ», «яран йиф», «яран свас», «яран чам» гьа икI чир хьанай чаз. «Яран кьуьл», «Яран йиф», «Ярамар» лугъур макьамар туькIуьрнай халкьди. Ярмет, Ярал, Ярам, Ярали, Ярами, Ярвили, Ярбиче, Ярселем, Ярцук хьтин тIварар хьана чи итимрални дишегьлийрал. Яргун, Ярагъ, Ярукьвалар, Гилияр, Гияр, Фияр лагьанай чи хуьреризни шегьерриз. Гьа икI, «яр» гафунин хайивални верцIивал халкьдин уьмуьрда аквазва чаз.

Яран сувар вирина гурлуз кьиле фидай. Эхиримжи йисаралди чи хуьрера Яраз цIегь къугъурдай адет авай. Имни лезги мифологиядихъ галаз алакъалу я. Дегь чIавара чпиз и сувар тIебиат уяхарзавай Яр гъуцди бахшнавайди я лугъузвай, гзаф гъуцариз икрамзавай лезгияр патал цIегь викIегьвилинни женгчивилин лишан тир. Сувариз цIегьре вичин гьунардикай вирибуруз пай гурай лугъуз ам пекер алукIарна куьчейра къекъуьрдай. Манийривни кьуьлерив и мярекатдин гурлувал генани артухардай.

Яраз Вацракъар лугъудай халкьдин мярекатни гегьеншдиз къейд ийидай. Ракъинивайни вацравай тIалабунар ийизвай гадаярни рушар санал манияр лугъуз-лугъуз магьлейра къекъведай.

21 мартдин 22-даз элячIзавай йифиз эл суварин шемер гваз гъенерал экъечIда. Шемер цIуру пекерикай расда. Абур яргъи тIваларал арушна кIевирда, кана куьтягь жедалди гъиле кьада. Гьар куьчедани магьледа цIаяр авуна, абурун винелай вирибуру хкадарда. Ахпа хизанар суфрадихъ ацукьда.

Йис Яран суварин суфрадин рузидалай аслу жеда лугъуда. Ам берекатлу хьурай лугъуз суфрадал жезмай кьван пара няметар эцигда. Абурукай кьилин нямет семена я. Цириз тунвай гуьлгери къуьлукай чранвай и тIямди суфрадиз ярашух гуда. Семенадин патав гитIни хьана кIанзава. Къуьл, гьажикIа, нахутI, мержемек, лацу пахла, яру пахла чараз чрана какадарнавай гитI берекатдин лишан я. Аялриз калар гьазурда. Кьел квай цел ргана цIай ганвай какаяр къуьлуьк вин ва кIерецдин хвехверни акадарда.

Аялризни чIехибуруз гзаф кIандай мад са нямет жеда суфрадал: сав. Гьилин регьвера къуьлукай регьвенвай гъуьруьк кулуь шекер какадарнавай и тIям садбуру къуруз, садбуру ламуз неда. Яру ранг янавай какаяр, къурурнавай майваяр, чранвай шуьреяр ва маса затIар, гьакIни аш Яран суфрадин абур я.

Гьар кIвале гьа йифиз ракIарихъ тадай бармакар ацIурун патал кIерецар, шуьмягъар, къенфетар, рангнавай какаяр ва маса затIарикай гьазурнавай паяр жеда. Бармак ичIиз рекье тун гунагь я лугъуда. Яран сувариз кIваляй гьикьван пара ризкьи акъатайтIа, гьакьван пара берекат хкведа, лугъуда лезгийри. Суфрадихъ ацукь тавунмаз суварин паяр гваз хьелбурун кIвалериз фида. Нянихъ къажгъандин кьил алудна сифте паяр мукьув гвай начагъ ва касни авачир инсанрин кIвалериз ракъурда. Ахьтин ксарин къайгъу чIугун, абуруз хвеши авун суваб ялда. Суварин юкъуз хьелбур дуст хъхьана кIанзава. Сувар гьикьван шаддиз кьиле тухвайтIа, инсанар са гьакьван кIубан жеда.

ЧИ РИКІ АЛАЙ ЯРАН СУВАР

Виликан йисарилай тафаватлу яз цIинин мартдиз редакциядиз кIелзавайбурулай са кьадар Яран суварикай кхьенвай чарарни кьачунва. Абуру яран вацра халкьди кьиле тухузвай крарикай, чи адетрикай, яран мелерикай, квасайри акъудзавай кьуьруькрикай, гьакIни гила чна рикIелай ракъурнавай бязи адетрикай, баядрикай, бубайрин мисалрикай кхьизва.

Агъадихъ чна кIелзавайбурун Яран суварикай бязи веревирдер гузва.

ХВЕНА КІАНЗАВА

Играми «Самур»! Яран сувар вири лезгийрин хьиз, чи хуьруьнбурунни рикI алай сувар я. Заз яран вацра чи хуьре гьихьтин кIвалахар кьиле тухудатIа лугьуз кIанзава. Яран вахтунда Шихидхуьруьн агьалийри цанар цана, тумар вегьена, багълара кIвалахда. Гьавиляй чибуру хьсан бегьерни кьачуда. Гагь-гагь датIана марфар кьваз кIвалахдай мумкинвилер гудач. А чIавуз, марфар атIана рагь экъечIрай лугьуз чи рушари цIамарикай гунияр расна, абурал яру пекер алукIарда. Ахпа гунияр гваз хуьр тирвал кьекьведа. Гьар са кIваляй суварин паяр гуда. Гунийриз хвеши хьурай лугьуз недай затIар пара гун адет я. Гунийриз хвеши хьайила, рагь экъечIда лугьуда.

Хуьре кьекьведайла рушари ихьтин манияр лугьуда.:

А Гуни-Гуни кIан хьурай,
Цавариз чи ван хьурай.
Чаз ракъар бул гудайвал,
Чна никIер гьудайвал.

Гьа инал лугьун хьи, бязи вахтара чими ракъар пара хьана хуьруьн майишатдин кIвалахар кьиле тухун четин жеда. Чи лежберри лугьузвайвал, ракъар пара хьайила цанвай тумар кьуру жеда, абуру четин цIирда. А чIавуз чи хуьруьнбур марфар кьуриз алахъда. Са кIеретI гадайри тамуз фена, кьацу пешер алай таран хилер атIуда. Ахпа абур сад-садал кутIунна са цицIи гада аялдин кьилел гьалдда. Ам хуьр тирвал кьекьуьрда. Гьар магьледиз гьахьайла гадайрин кIеретI мадни кьалин жеда. Абуру вирида санал ихьтин мани лугьуда:

Я Пешепай, Пешепай,
Пешепайдиз марф кIанда.
Имир, имир, имир марф,
Тефей чка тамир марф.
Марф кьуьлериз,
Кьуьл гатIариз.

Марфар кьвана кIвалахар вилик фейила, инсанри пуд юкъузни пуд йифиз шадвилер ийида. Чи хуьруьнбуру гад кIватIна кьутягьайла, гьар са няметдикай кьилдин кандуда туна виликай кьвезмай Яран сувар патални ризкьи хуьда. Канду анжах нубатдин Яраз ахъайда. Гьайиф хьи, гила бязибуру и адет рикIелай алуднава.

Виликди чахь ихьтин са адет авай. Яран сувар алукьиз са варз амаз чи хуьруьнбуру мукьвал дагьдин хуьруьз са щумуд араба кьуьл ракъурдай. Дагьдин хуьре бегьем цан цаз жезвач, абуруз куьмек гун лазим я лугьудай. Дагьвийри а кьуьлуькай гьам фу, гьамни семена, гитI ва маса хуьрекар чран патал менфят кьачудай. Абуру чаз савкьват яз гьерер ракъурдай. Шихидхуьруьн агьсакьалрин меслятдалди а гьерер Яран сувариз тукIуна, як вири кIвалериз пайдай. И адетди чи хуьрерин алакъаяр гегьенш мягькемардай.

Мад са месэладикай лугьун. Яран сувариз хуьруьз илифай мугьманар ирид юкъуз хьфиз тадачир. Яру суфрадал ирид жуьредин няметар ала, вунани ирид юкъуз абурукай тIуьна кIанда лугьудай. Мугьманар хьфидайла абуруз ацIай паяр кутадай.

Чахь ихьтин са хьсан адетни ава. Хуьруьн агьсакьалди суварин юкъуз хьел хьанвай инсанриз вичин кIвализ эверда. Абур Кьуръан ва фу алай суфрадихъ ацукьарда. Гьар касдив са кап фу атIуз туна лугьуда: «И Кьуръан ва фу шагьид яз хьилерилай гьил кьачу ва дуст хьухь». Абуруни хьурай лагьана сада садав гьил вугуда. Гьа икI, хуьре хьелнавай са касни амукьдач. Гьайиф хьи, гзаф хуьрера ихьтин адет авач. Яран суварин инсанар дустардай, абуруз куьмек гудай, хвеши ийидай адетар хвена кIанзава.

Шалбуз Надиран хва,
Дагъустан Республикадин
СтIал Сулейманан район

ЧАХЪ ХЪУЬРУЬНАРНИ АВАЙ

Гьуьрметлу редакция! Халкьдиз Яран сувар пара кIан хьунин себебрикай сад шадвилер я. Заз шадвилерихь авсиятда жуван гаф лугьуз кIанзава. Вучиз ятIани эхиримжи йисара Яран адетрикай рахадайла чна са месэла рикIелай алудзава: суварин зарафатар ва хъуьруьнар. Яран зарафатар са кар, кIвалах ийиз гьевес авачир кагьул ксариз тарс гун, тербия гун паталди тир.

Жуваз Агъа СтIал къазмайрин хуьре са цицIигъвидивай ван хьайи зарафат кIелдайбурув агакьариз кIанзава. И кьиляй лугьун хьи, залзала себеб яз СтIал Сулейманан райондин ЦицIигъ хуьруьн агьалияр 1964-йисуз и хуьруьз куьчарнава. ЦицIигъвияр зегьметдал гзаф рикI алай ксар хьиз, зарафатдални рикI алайбур я. Абурун хъуьруьнар ийидай устIарар я болгаррин Габрово шегьердин, я лакрин Куркли хуьруьн зарафатчийрилай са кIусни усал туш.

Са береда ЦицIигъа Касбуба лугьудай итим авай. Ам чи къаравилийрин игит Касбуба туш. ГьакI вичин тIвар Касбуба яз хъуьруьнрал рикI алай цицIигъви тир. Хуьре са кагьул итимди Яран йифиз вичин кIвале ацукьна лугьуз хьана: «Цавай аватуй, сиве гьатуй». Гьикьван и гафар хълагьзавайтIани, адаз гьай гудай кас авачир. Эхирни итимди дакIар ахъайна, цавуз килигна ван алаз лагьана: «Цавай аватуй, сиве гьатуй».

ГьикI ятIани и гафар Касбубадиз ван къвезва ва ада дакIардай кIвализ яран паяр авай са бухча вегьизва. Вичиз гзаф хвеши хьайи итимди тIунутIар, калар, какаяр тIуьна мад са кьадар ван алаз тIалабзава: «Цавай аватуй, сиве гьатуй». И гьилера Касбубади муькуь дакIардай кIвализ кьвед лагьай бухча вегьида. Хвешила вучдатIани тийижиз амукьай итимди фад ракIар ахъайна гьарайзава: «Цавай аватуй, сиве гьатуй». Касбубади гьасятда ракIарай лап чIехи бухча вегьизва. Итимди фад дакIарарни рак агална кьвед лагьай ва пуд лагьай бухчаяр ахъайзава. Ина авайди анжах кьванер тир.

Вичихь хьел акатай кагьул итимди лугьузва: «Им яни гьуцарин алакьунар? Абурухъ цавай заз ракъурдай кьванерилай гьейри затIни авай хьтинди туш.». Вичин хуьруьнвиди и гафар лагьай кумазни Касбубади ракIар гатазва. РакIар ахъай итимди кичIез-кичIез жузазва: «Вун вуж я? Йифен и береда ваз вуч кIанзавайди я?»

Кьилел лацу бармак алай, тандал лацу пекер алукIнавай, чинал алай нерилай гьейри затIни таквазвай Касбубади ван дегишарна жаваб гузва: «КичIе жемир, зун ви чан кьачуз атанвайди туш. Инлай кьулухь садрани гьуцарикай ягьанат мийир. Шукур ая хьи, а кьванер ви кьилел аватнач. ГьакIни жува вуч тIалабзаватIа хьсандиз фагьум ая».

Хуьруьнбуру лугьузвайвал, анлай кьулухь кагьул итимди кIвале ацукьна гьуцаривай затIар тIалаб хьавунач. Гьар са затI вичи кIвалахна, зегьмет чIугуна гьилик авуналда.

Шамил Гьасанов,
Дагъустан Республикадин
Магьачкъала шегьер

БАДЕДИН МАНИЯР

Играми «Самур»! Хачмаз райондин Агъязи хуьре дидедиз хьайи за алай вахтунда Тюмень шегьерда кIвалахзава. Гьар гатуз ял ягъиз хуьруьз хтайла баде вилерикай карагда, адан гафарни крар рикIел хкведа зи. Адалай аманат яз амай халичайрини сумагри зи хиялар яргъариз тухуда.

Бадедихь кьилди вичи туькIуьрай чешнеяр авай. Ада гзаф йисара чи машгьур гамарин устIар Зибейда Шейдаевадихь галаз санал кIвалахнай. Абур кIеви дустарни тир. Вич КцIар райондин Хьрел хуьряй тир бадедихь ана гзаф шакIуртар авай. Са береда чи чIехибур а хуьряй Агъязидиз куьч хьанай. Ина гзаф рушари бадедивай гам храз чирнай.

Авайвал лугьун хьи, бадедиз Яран халичаярни сумагар храз иллаки хуш къведай. Яр алукьиз са варз амаз гамар храдай рушарни сусар кIватIна мел ийидай ва адаз «Яран мел» лугьудай. Бадеди абурухь галаз санал анжах Яран чешнеяр храдай. Месела: «Ярар», «Яру нав», «Бубуяр», «Сафар», «Фурар», «Мукзар», «Яру фур», «Алпандин фурар», «Рагар», «Кьветер» ва масабур. Гьайиф хьи, бязи чешнеяр алай вахтунда халкьдин рикIелай алатнава.

Гьар йисуз бадеди кьилди «Яран сумаг» храдай. Кьунши дишегьлиярни адаз килигна и кардив эгечIдай. Сумагрин сифте кваг рехи дишегьлийри вегьидай. Ахпа рушарини сусари абурун гьилиз темен гана чкадилай кьарагъардай ва гамунихъ чеб ацукьдай. Марагълуди ам тир хьи, гамунихъ ацукьнавайбуру Яран маниярни лугьудай. Зи бадеди вичини ихьтин манияр туькIуьрдай. Гьавиляй хуьруьн дишегьлийри гзаф вахтунда абуруз «Муьгьубатан манияр» лугьудай. Зи рикIел бадедивай ван хьайи ихьтин манияр алама:

Яр элкъвенвай яру гьал,
«Марадин фур» варар хьуй.
Тади кутур рушарик,
Яран гамар пара хьуй.

«Яру фурун» яр аваз,
ТIвар эцига тарамаз.
Руш чидач мус гудатIа,
И яран гам Ярамаз.

Яр алукьна бахтавар,
Аваз хьуй куьн бахт авай.
Гьар рушакай и Яраз
Са свас хьурай тахт авай.

Яран гамар бул хьурай,
Абур хьудай кьул хьурай.
Бахтлу хьурай жаванар,
Кьалин хьурай хизанар.

Са гафни авачиз, чи бадейри Яракай манияр гзаф туькIуьрнава. Амма абур кьвердавай рикIелай алатзава. Гьавиляй Яран манияр кIватIна кьилди ктаб хьиз басма авунайтIа хьсан жедай.

Шагьмир Искендеров,
РФ-дин Тюмень шегьер

1837-ЙИСАН КЪУБАДИН ГЪУЛГЪУЛА

АДАКАЙ АВАЙВАЛ ВУЧИЗ КХЬИЗВАЧ?

Чи халкьдин тарихда чIехи вакъиа тир 1837-йисан гъулгъуладикай кхьизвай бязи ксари а вахтунда гъиле яракь кьуна урус империядин аксина къарагъайбур вири лезгияр тушир лугъузва. Бес гъулгъуладин чIавуз урус пачагьдин кьушунрихь галаз женг чIугур масадбур вужар тир? Жаваб гуз тежез липI жезва. Садбуру чка атайлани а вакъиадин тIвар кьазвач. Гагь-гагь ам «лежберрин восстание» (гъулгъула) тир лугъузвайбурни ава.

Кьиле авайбур вири лезгияр, гъиле яракь кьуна кIвачел къарагъайбурни лезги хуьрерин агъалияр ятIани, адаз лезгийрин гъулгъула тIвар гана кIанзавайди туш лугъузва. Бес ам лезгийри вучиз къарагъарайди я? Вучиз лагьайтIа генерал-майор Пестела малумат гайивал, анжах Куьреда 1836-йисуз налогар гуникай кьил кьакъудна лугъуз урус генералри 2 агъзур лезги гьулле гана кьенай. Император I Николая Кьафкъаздин сердер И.Паскевичаз лезгияр аранда авай чилерикай магьрум авуна, абур недай-хъвадай затIар авачиз туна, мутIуьгъ хьуниз мажбур ая лагьанай **(Килиг: Кавказский сборник. Тифлис. 1887, с. 150).**

Гьа икI, урус генералри лезгияр 328 кьишлахдикайни 111 яйлахдикай магьрум авунай. 1837-йисуз Кьубадиз атай флигел-адъютант граф И.Васильчикова барон П.В.Ганаз ихьтин малумат ганай: «Комендантри вири ихтиярар чпин гъилиз кьачунва. Шегьерда ва хуьрера абуру полициядин кIеретIрин куьмекдалди чпиз кIандай вири крар ийизва. Чкадин дуванни гьабурун гафунал ала. Гьукуматдин къайда-къанунар кваз такьаз, чпин акьулдиз атайвал, акатайвал кIвалахзавай комендантри чеб виликан ханар хьиз тухузва.

Абурун гьа ихьтин акатай гьерекатри чкадин агьалияр гьукуматдин аксина экъечIиз мажбурзава **(Килиг: И.М.Гасанов. Колониальная политика Российского царизма в Азербайджане в 20-60-х гг. XIX в, ч. I. М. Л. 1938, с. 324).**

Эхирни 1837-йисан сифте кьилера урус пачагьдин гъилибанри Варшавадиз ракъурун патал лезги хуьрерай атлуяр кIватIиз алахъайла, кьенер кузвай халкьдивай мад эхиз хьанач. Атлуяр кIватIзавайди я лагьана мад гъилера вич тарашзавай чапхунчийрин ва чкадин гьакимрин аксина гъулгъула къарагъарун патал и кар халкьдиз багьна хьана **(Килиг: ЦАР, III отд. 4 эксп., д. 150. Показание руководителя восстания Гаджи-Мамеда во время следствия после его ареста).**

Бязи тарихчийри ягъалмиш яз Кьубадин гъулгъула анжах 1837-йисан август-сентябрь варцара кьиле фена лугъузва. Гьакъикъатда и гъулгъула 1839-йисан эхирдалди давам хьанва. ИкI тирди урусрин военный архиврин материалри субутзава. Урусри гъулгъуладиз регьбервал гайи хуьлуьхьви Гьажи Мегьамед гуьллеламишайдалай гуьгъуьниз агъзурралди лезгийри кьегьалвилелди женг давамарнай. **(Килиг: ЦГВИА, ф. ВУА, д. 6342; ЦГВИА, ф. ВУА. Колл. 414, д. 301; д. 6342; д. 6388).**

Кьубадин ва Самур дередин хуьрерин гъулгъуладин таъсирдик кваз Шеки аялатдин лезгияр кIвачел къарагъайла урус генералрик къалабулух акатнай. Гьавиляй Кьафкъаздин кьушунрин кьил генерал Головина сердердиз ихьтин малумат ганай: «1837-йисалай кьил кутуна, датIана чи гьукуматдин аксина экъечIай, чахь галаз женг чIугур лезгийрин неинки бунтчивилин руьгь югь-йикъандивай артух жезва, абуру гьакIни дагъустанвияр ва кьунши аялатар санал чи аксина гъулгъуладиз къарагъарун патал вири кьуватар серф ийизва» **(Рамазанов Х.Х., Шихсаидов А.Р. Очерки истории Южного Дагестана. Махачкала, 1964, с. 2).**

Гила Гьажи Мегьамедалай гуьгъуьниз лезгийри 1837-йисан гъулгъула гьикI давамарнатIа субутзавай архивдин материалриз вил вегьен. Генерал Фезеди ЭчIехуьре кьиле фейи дяведикай 1838-йисан 5-июндиз Кьафкъаздин цIийи сердер генерал Головиназ ихьтин малумат ганай: «Чпин кьастунал кIевидиз акъвазнавай лезгияр са шумудра чна кьунвай чкаяр чавай къахчуз алахьна… Къахчунни авуна, эхирни абуру чи аскерар акъвазнавай чка кьуна.

4-июндиз югъни йиф кьакъатдай вахтунда абуру чи чапла патаз басрух гана. Чи кьушунри абур кьулухь чIугуниз мажбурна.ГьакI ятIани лезгийри кIунтIарин кьулухъни чи аксина женг чIугуна ва абур лугъуз тежедай кьван кьегьалвилелди чи хура акъвазна» **(ЦГВИА, ф. ВУА, д. 6342, л. 74).**

Кьуд югъ алатайла кьиле фейи женгиникай генералди вичин рапортда икI кхьенай: «Лезгийри чаз кьалурзавай гужунин вилик чакай телеф жезвайбурун кьадар тIимил хьун мумкин тушир. Чи патай 12 офицер, 147 кас агьа чин авайбур, гьакIни гзаф аскерар ва милиционерар гьелек хьана. Абурукай телеф хьанвайбур 600 кас кьван тир.

Лезгийри чпел залан хирер хьайибур гьасятда ялна майдандай акъудзавай. Абуру гьар гъилера чи аскерриз акI басрух гузвай хьи, налугъуди, абурухь и кьил, а кьил авачир кьушун авай. Абур есирда кьун гзаф четин тир. Гагь-гагь чна хирер алаз есирда кьур ксари сагъдиз чи гъиле гьат тавурай лугъуз гьасятда чпи-чеб хенжелдив яна рекьизвай» **(ЦГВИА, ф. ВУА, д. 6342, л. 74).**

Тарихдин чешмейрай ва архивдин материалрай аквазвайвал, урус пачагьди а вахтунда лезгияр мутIуьгъариз кIанз гзаф четинвал чIугунай ва чахь галаз дяве авун патал генерал Фезедин 10 агъзурдин, генерал Головинан 12 агъзурдин кьушунар, генарал Корганован 6 батальон, генерал Симбирскидин, генерал Севарселидзедин ва генерал Даниял бегдин кьушунар, маса кIеретIар, вири санлай 60 агъзурдав агакьна аскерар ва офицерар, 80-далай гзаф тупар кIватIнай.

Лезгийрин 1837-1839-йисарин Кьубадин гъулгъуладикай тарихдин ктабра кхьизвачтIани, ада неинки лезги халкьдин, гьакIни вири Кьафкъаздин халкьарин тарихда рикIелай тефир кьегьалвилин гел туна.

Муьзеффер МЕЛИКМАМЕДОВ

КВЕЗ ЧИДАНИ?

КЬАЗ ХЬАНАЧИР

722-йисуз арабрин сердер Абу Убайд Жаррагьа лезгияр рам авун патал 60 агъзурдав агакьна кьве кьушун тукIуьрна. Ахцегьин патав кьиле фейи ягь-ягъунра 7 агъзур кас гьелек хьана. Арабри Ахцегь кIеледиз вадра басрух гана. ГьакI ятIани абурувай кIеле кьаз хьанач. Чпиз кIанивал тахьай арабар хаинрин куьмекдалди кIеле кьачуз алахьна. Ингье абурун ниятди кьил кьунач. Вучиз лагьайтIа чкадин агьалийрин арадай хаин жагьанач ва сердерди кIеледилай гьил къачуна маса лезги вилаятрал вегьена.

РАЗИВАЛ КЪАЛУРЗАВА

1979-1989-йисара Афгъанистанда хьайи СССР-дин кьушунар анай акъатна 35 йис хьанва. Марагьлуди ам я хьи, и уьлкведин агьалийрин чIехи паюни, гьатта советрин аскеррихь галаз дяве авур ксарини «Шурави» тIвар ганвай Совет гьукумат чапхунчи яз гьисабзавач. Акси яз, исятда Афгъанистанда цIуд миллионралди инсанри менфят къачузвай инфраструктура СССР-ди арадал гъайиди я лугъузва.

«Аргументы и факты» дуьньядин гьалариз баянар гузвай Георгий Зотова газетдин алай йисан 14-20 февралдин нумрада кхьенва: «Гьи афгъандивай хабар кьуртIа, вирида СССР тарифарда. Абуру лугъузва: «Шуравиди» Афгъанистанда электростанцияр, аэропортар, университетар эцигна, рекьериз асфальт ягъана. Адаз чи халкьдиз хъсанвал ийиз кIанзавай. Урусри ина вишералди цIийи дараматар эцигна, цIийи магьлеяр кутуна. Вири кIвалер чи агьалийриз пулсуздаказ гана…

Абур ина авай вахтунда дишегьлияр азаддиз яшамиш жезвай. Кабулда рушар булушкаяр алаз, гьиджаб гьалд тавуна кьекьвезвай, абуруз пулсуздаказ университетра кIелдай, духтурвиле, журналиствиле, ТВ-дин дикторвиле кIвалахдай ихтиярар ганвай…

Афгъанистан кIвачел акьалдарун патал цIуд миллиардралди доллардин харжар чIугур «Шуравидиз» чапхунчи лугьуз женни? Чна адаз разивал къалурзава. Гьайиф хьи, гзаф афгъанвияр и кардин гьавурда геж акьуна».

Гуьлхар ГЬУЛИЕВА

МЕКТЕБАР ЭЦИГНАЙ

1907-1914-йисара машгьур журналист ва маарифчи Режеб Амирханова, гьакIни маса лезги алимри ва маарифчийри Кьиблепатан Дагъустанда ва Кеферпатан Азербайжанда лезгийриз цIийи мектебар ачухарун патал гзаф алахъунар авунай. И карда абуруз 1905-йисуз Бакуда лезги фялейриз куьмек гун патал тешкил хьайи кIватIалди, гьакIни 1907-йисуз Кьубада лезгийри арадал гьайи «Пак межлисди» мукьувай куьмекар ганай. ЦIийи мектебар эцигун патал Бакудин лезгийрикай Айдунбег Кьайинбегова, Асвар Камалова, Селимхан Сулейманова, Рамазан Жамалова, Мегьаммедагъа Аюбова, Къарабег Тарханова, Девлетхан Девлетханова, Дагъустандин лезгийрикай Нисреддин Султанова, Гьалиб Юзбегова, Фетягь Магьмудова, Агъабег Магьмудова, Самед Аюбова, Кьубадин лезгийрикай Абдуллагь эфендиди, Гьажи Расула, Жабраил эфендиди, Гьажи Исгьакь агьади пулунин такьатралди куьмекар ганай. Гьа ихьтин алахъунрии нетижа яз 1907-1914-йисара Кьиблепатан Дагьустандин ва Кеферпатан Азербайжандин лезги хуьрера 26 цIийи мектеб эцигна карлик кутунай.

LƏZGİ ÇÖRƏYİ - ХЬРАН ФУ

Ləzgi xalqının qədim adət-ənənələrindən, zəngin etnoqrafiyasından söz düşəndə ilk növbədə onun çörəkbişirmə mədəniyyətindən danışmaq düzgün olar. Çünki bu xalqın bənzərsiz milli sərvəti olan ləzgi çörəyi əsrlərdən bəri bişirilmə texnologiyasının mükəmməlliyi ilə dünyanı heyrətə gətirməkdə davam edir. Ləzgi çörəyinin özünəməxsus dadı, gözəl forması, ovulub tökülməməsi, bununla da itkiyə yol verilməməsi, bişirildikdən sonra uzun müddət keyfiyyətini itirməməsi heç kəsə sirr deyil.

Bu çörəyin əsas özəlliyi onun хьар adlanan, Azərbaycan dilində "xhar" kimi səslənən ləzgi ocağında bişirilməsidir. Ləzgi məişətində çörək bişirilməsi prosesi xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Bu məqsədlə yaşayış evi ilə yanaşı hər həyətdə ayrıca çörək evinin də olması vacıb sayılır. Kənd yerlərində, rayon mərkəzlərində bir qayda olaraq ev ucaldan ailələr eyni zamanda həyətdə birmərtəbəli ayrıca bir bina da inşa edir, onu xhar evi yəni çörək bişirilən ev adlandırırlar. Bu evə qapı və pəncərə qoyur, çöldən və işəridən ağardır, təmizliyinə xüsusi diqqət yetirirlər. Orada ləzgilərin ən qədim ocaqlarından biri olan xhar quraşdırılır. Bu iş peşəkar ustalar tərəfindən xüsusi zövq və məharətlə görülür.

Xhar qırmızı gil, saxsı tozu, xırda çınqıl və keçi tükü qarışdırılmış palçıqdan xüsusi texnologiya əsasında hazırlanır. Belə palçıq yaxşıca qarışdırılır, bir həftə ərzində ona əl gəzdirilir və spesifik qoxu ilə seçiləndə ondan ocağın əsas hissəsi olan kürə düzəldilir. O, sərin yerdə bir neçə günlüyə qurumağa qoyulur. Sonra xhar evinə aparılıb yerində quraşdırılır, ətrafı palçıqla suvanır.

Xhar forma etibarilə üçmərtəbəli sobanı xatırladır. Onun üstü buxarı formasında hörülür. Çörək bişirilən kürənin altında od qalananda alov dilləri onun bacasından çıxıb ikinci mərtəbədə bişən çörəyin üstünü örtür. Kürənin qaynar olması vacibdir. Buxarı istinin çölə çıxmasına imkan vermir, alovun qənaətlə sərfinə şərait yaradır. Beləliklə, çörəyin altı qaynar kürənin, üstü isə alovun köməyi ilə bişir. Yaxşı ustanın hazırladığı xhar tüstülənmir, onda çörəyin bişməsi 2-3 dəqiqə çəkir. Evdar qadınlar bir dəfəyə 20-25 çörək bişirirlər.

Adətən hər kəndin, hər məhəllənin öz ustaları olur, onlar bu sənəti həvəslə nəsildən-nəsilə ötürürlər. Usta üçün gördüyü işə görə xüsusi hədiyyə hazırlanır. Xhar hazır olub, ilk çörək bişəndə qohumların,

qonşuların iştirakı ilə bayram süfrəsi açılır.

Xhar evindən bir qayda olaraq yalnız çörək bişirməkdən ötrü istifadə olunur. Burada digər məişət işləri görmək günah sayılır. Onun səliqə-sahmanına xüsusi diqqət yetirilir.

Xhar çörəyi günəşə bənzəyir. Bu da təsadüfi deyil. Onun bişirilməsi adətinin əsasında ləzgi mifologiyasının izləri qorunub saxlanıb. Çoxallahlıq dövründə ləzgilərin sitayiş etdikləri baş allah Günəş hesab olunurdu. Çörəyi parlayan günəşə bənzətmək də qədim ayinlərin sədası kimi bizim günlərimizə gəlib çatmışdır.

Çörək əksər xalqlarda müqəddəs hesab olunur, ona and içilir. Hər xalqa öz çörək növləri əzizdir. Ləzgilər də istisna deyil. Ləzgi çörəkləri xharda, təndirdə, sacda və başqa ocaqlarda bişirilir. Onlardan ən geniş yayılanı xharda hazırlanan çörək hesab olunur. O, mayalı və mayasız xəmirdən qalın lavaş yayılıb, üstü lələklənməklə hazırlanır. Onu bişməyə qoymazdan əvvəl üstünə yumurtalı su və ya ayran çəkilir ki, çörəyin üzü yaxşı qızarsın. Onlarca çörək növləri ilə tanınan ləzgi mətbəxi üçün xarakterik olan mayalı (къатай) və mayasız (тIили) çörək bişirməyi bütün ləzgi qadınları bacarırlar.

Xhar çörəyinin çoxlu üstünlükləri var. Bu çörək ovulmur, 10-15 gün kif atmır. Onu soyuducuda aylarla saxlamaq olur, oradan çıxarılan bir neçə dəqiqədən yumşalır. Ləzgilərin xhu, xhul, çarfu, bazlamaç, akat fu, ştkar və sair çörək növləri var.

Qədim zamanlardan etibarən çörək

bişirilməsi mehriban münasibətlər, ünsiyyət vasitəsi olub, onda çoxlu insanlar iştirak edir. Hər həyətdə xhar evi olmasına baxmayaraq, adətən bir qadın ocaq qalayanda qonşular da bu ocağa yığışır. Səmimi münasibətlər, xoş ülfət üçün xhar evindən əlverişli yer təsəvvür etmək çətindir.

Xhar evinin döşəməsinə heyvan dəriləri, köhnə palaz və ya sumaq sərilir, döşəkçələr düzülür. Çörək bişirildikdən sonra adətən bir yerdə tsıkan, afar, yağlı fətir, şakuka bişirilib yeyilir. Sonra isə çay dəstgahı başlanır.

Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, "xhar" sözünü qonşu xalqlar, o cümlədən azərbaycanlılar çətin tələffüz etdikləri üçün onu yüz illər boyu "ləzgi çörəyi" adlandırıblar. Uzun illərdən bəri bu ifadə respublikamızın əhalisinin leksikonuna geniş daxil olub. Bəs ləzgilərin milli sərvəti olan "ləzgi çörəyi"ni son illər niyə "xərək çörəyi" adlandırırlar? Bu sual xeyli vaxtdır Azərbaycanın ləzgi ictimaiyyətinin nümayəndələrini, o cümlədən bu sətirlərin müəllifini çox düşündürür. Axı "xərək" sözü tamam ayrı məna daşıyır. 1985-ci ildə Bakıda çapdan çıxmış "Azərbaycanca-rusca lüğətdə" xərək sözü 1) носилки, 2) кобылка (подставка для струн 4 смычковых инструментов) kimi tərcümə olunub. Lüğətdə haqqında danışılan xərəyə ləzgilər "занбупаг" deyirlər. Əsasən xəstə daşınmasında istifadə olunan xərəyin çörək hazırlanan, müqəddəs sayılan ocaqla bir tutulması məntiqə nə qədər uyğundur? Təəssüf ki, son illər ləzgi çörəyinin emalı ilə məşğul olan bəzi ləzgilər də sözün mənasına fikir vermədən öz ticarət obyektlərinin üstünə «xərək şörəyi» sözlərini yazırlar.

Tərcümə çox həssas məsələdir. Bir xalqın sözünü başqa xalqın dilinə çevirəndə isə xüsusilə diqqətli olmaq lazımdır. Bir qeyri-peşəkar yanaşma bir xalqın qüruruna toxuna bilər. Misal gətirdiyimiz "ləzgi çörəyi" ifadəsinin bu gün düşdüyü vəziyyət kimi.

Azərbaycanın rəngarəng mətbəxinin şöhrəti bu gün dünyaya yayılıb. Bu mətbəxi onun qədim xalqları olan ləzgilərin, talışların, kürdlərin özəl mətbəxləri daha da zənginləşdirir. Bu gün respublikamıza gələn əcnəbi qonaqlar turizm zonalarında daddıqları nemətləri, onlardan biri olan ləzgi çörəyinin ləzzətini də özləri ilə xatirə kimi aparırlar. Şimal rayonlarımıza istirahətə gedən həmvətənlərimiz də bu bənzərsiz nemətin – ləzgi çörəyinin vurğunudurlar. Elə isə niyə sevdiyimiz çörəyin adını düzgün tələffüz emirik? Onu min əziyyətlə, sonsuz məhəbbətlə bişirib bizə çatdıran ləzgi qız-gəlinlərinin, analarının zəhmətini niyə dəyərləndirmirik? Gəlin birdəfəlik yadda saxlayaq: ləzgilərin bişirdikləri milli çörəyin adı "xərək çörəyi" deyil, "ləzgi çörəyi"dir! Çörəyi xərəklə eyniləşdirmək isə günahdır. Gəlin günah iş görməyək!

Sədaqət KƏRİMOVA

BİLİRSİNİZMİ?

- Tarixçilərin və arxeoloqların qeyd etdiklərinə görə, çörək bəşər övladına 15 min il bundan qabaq məlum idi.

- Xəmir yoğurub ondan çörək bişirməyi ilk dəfə qədim misirlilər öyrəniblər. Onlardan biri un və su qarışığından yumşaq xəmir alındığının şahidi olub. Həmin xəmirdən bişirilmiş çörək öz dadı ilə hamını heyrətləndirib.

- Sonralar çörək bişirməyi qədim yunanlar da öyrəniblər. Onlar çörəyi gildən düzəldilmiş formalarda bişirirdilər. Həmin formalara «klibanos» deyirdilər.

- Qədim misirlilər və yunanlar çörəyi acıtma qatılmış buğda unundan yoğrulan xəmirdən bişirirdilər.

- Qədim Yunanıstanda boyat çörəyə xüsusi ehtiram göstərilirdi. Güman edilirdi ki, boyat çörək bir sıra daxili xəstəlikləri müalicə edir.

- Tarixi mənbələrdə İraqın şimalında tapılan ilk mədəni buğdanın eramızdan əvvəl onuncu minilliyin ikinci yarısına aid olması göstərilir.

- Alimlər eramızdan əvvəl 2-3-cü minillikdə Misirdə 3 buğda növünün əkildiyini qeyd edirlər.

- Azərbaycanda aparılan arxeoloji qazıntılar zamanı eramızdan əvvəl 6-7 minilliyə aid edilən daşlaşmış buğda növləri aşkar olunmuşdur.

- Dünyanın ən bahalı çörəyi İspaniyanın Alqotosin kəndində Pan Pina çörəkxanasında 150 dollara satılan qızıl kəpəkli çörək hesab olunur.

- Dünyanın bir çox ölkələrinin arxeoloqları sübut ediblər ki, ilk çörək bitkisi müasir çovdar və buğda yox, şam olub. Misir ehramlarında aparılan axtarışlar zamanı tapılmış heykəlciklər və digər əşyalar göstərir ki, qədim misirlilər dəni üyüdüb un almaqla bərabər, undan çörək bişirməyi də bacarırdılar.

«ЛЕЗГИНКА АДА»

Многие зарубежные авторы с давних пор проявляли большой интерес к Кавказу и в особенности к Дагестану, следили за освободительной борьбой кавказских горцев и других народов против царизма, писали о движениях, возглавляемых Кази-Магомедом (Газимухаммадом), Хамзат-бегом и Шамилем. Многие работы зарубежных исследователей, однако, оставались неизвестными не только для широкого круга читателей, но и для специалистов.

Весьма известный в свое время немецкий исследователь X1X века Фридрих Боденштедт является автором книги "Народы Кавказа и их освободительные войны против русских", изданной в двух томах в 1847 году в Берлине. Он отводил особое место шейху Мухаммаду Ярагинскому и первому имаму Дагестана Газимухаммаду.

Ф.Боденштедт, родившийся в 1819 году в г. Пайне близ Ганновера был известен как писатель и переводчик.

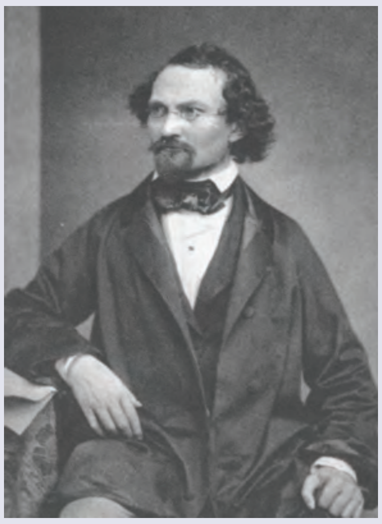

В Германии он пропагандировал русскую литературу, распространяя там произведения писателей и поэтов России в собственных переводах на немецкий язык. В течении четырех лет (1840-1844) Боденштедт работал в качестве домашнего учителя в Москве. Он был знаком с русскими писателями и поэтами Герценом и Лермонтовым. Боденштедт совершал длительные поездки по странам Кавказа и Переднего Востока. Он дружил с азербайджанским поэтом Мирзой Шафи Вазехом. Боденштедт работал профессором славистики в Мюнхене, директором театра в Майнингене, издавал газету в Берлине. В 1853 году он написал замечательную поэму "Лезгинка Ада".

В книге Боденштедта, посвященной Кавказу, содержится описание Кавказа, его жителей, интересен историко-этнографический обзор, общий очерк Дагестана и его племен, рассказ о лезгинах.

Книга Фридриха Боденштедта в свое время пользовалась большой популярностью на западе, она была переиздана в Германии через семь лет после публикации, французский перевод увидел свет в Париже в 1859 году.

Умер Фридрих Боденштедт в 1892 году в Висбадене.

С.КЕРИМОВА

О НАС ПИСАЛИ...

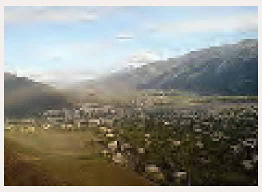

Опираясь на иранские гарнизоны, наместники шаха в Шемахе и Дербенте пытались подчинить лезгин Самурской долины, для чего «часто великая команда из Дербента посылалась, чтобы их под владение привесть».

Гербер И.Г. Описание стран и народов вдоль западного берега Каспийского моря в 1728 году. – ИГЭД, с. 78.

В конце 1741-начале 1742 г. российский резидент неоднократно сообщал, что шахское войско претерпевает «крайнюю во всем нужду… в версте от лагеря лежащую деревню сокрушить не может», «у него (шаха – ред.) с лезгинцами развязалось тяжелое дело… от которого Персия стонать не перестанет».

ЦГВИА, ф.420. оп.1/47 ед. хр.10, л.84.

События на Кавказе верно оценил румынский историк Йорга. Он писал: «Шах напал на лезгин Дагестана, они успешно защищались и решили обратиться за помощью к российской императрице, так что в начале 1743 г. Надир шах вынужден был оттянуть свои войска из диких Кавказских ущелий».

Сотавов Н.А. Северный Кавказ в русско-иранских и русско-турецких отношениях в XVIII в. Москва, 1991, с.110; ЦГВИА, ф.420. оп.1/47 ед. хр.10, л.84.

В октябре 1760 г. на основании «сообщения приятельского» Обресков приводил выдержку из донесения паши Эрзурума, в котором сообщалось: «Народ, именуемый лесгинцы, осаждавшие Тифлис, Ереван и Карс, беспрестанные набеги в земли Блистательной Порты делают, и ежели войско определено не будет, то без сомнения знатные бедствия приключится имеют».

АВПР, ф.89, 1761, д.2, л.118.

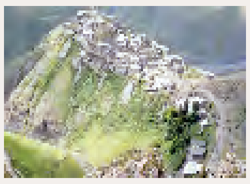

PS. Обеспокоенная подобными известиями, Порта повелела снарядить в Ахальцих 20-тысячное войско под командованием семи военачальников, а 4 полка янычар и 300 артиллеристов отправить в Карс. Губернатором Ахалциха и Карса предписывалось «употреблять тщание об отдалении вышереченных и доставлении безопасности как оттоманским границам, так и околичным местам вышепомянутых крепостей».

АВПР, ф.89, 1760, д.4, л.146 об., 147 об.

Продолжительные поездки по Самуру вверх и в его северные и южные области, дали довольно полную картину о стране и её жителях, которые производят впечатление мирных, оседлых, занимающихся земледелием людей, населенные пункты которых по характеру постройки и расположению не похожи на стратегические укрепления.

Р.Эркерт,
немецкий ученый, 1887 г. рукоп. фонд ИИЯЛ ДНЦ РАН, ф.1, оп.1, д.3055.

P.S. *Книга Р.Эркерта «Дагестан и дагестанцы» была опубликована в 1887-ом году в Лейпциге. 12-ая глава этой книги посвящается лезгинам.*

Лезгины очень быстро ходят и являются прекрасными стрелками. Тимур-ленг сделал попытку проникнуть в эти горы, в эту их страну, имея под рукой сто тысяч вооруженных людей.

Но они встретили армию перед густым лесом и нанесли им такие потери, что Тимур-ленг приказал отступить.

Иоанн Де Галонифонтибус. Сведения о народах Кавказа 1404 г. Баку, 1980.

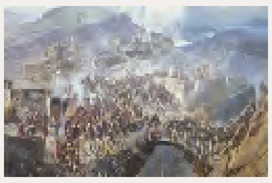

В отношении военной энергии сравнивать кавказских горцев с алжирскими арабами или «кабилами» из которых французское краснобайство сделало страшных противников, может быть только смешно. Никогда алжирцы ни в каком числе не могли взять блокгауза, защищаемого двадцатью пятью солдатами.

Адыги и лезгины брали голыми руками крепости, где сидел целый кавказский батальон; они шли на картечь и штыки неустрашимых людей, решившихся умереть до одного, взрывавших в последнюю минуту пороховые магазины, и все-таки – шли; заваливали ров и покрывали бруствер своими телами, взлетали на воздух вместе с защитниками, но овладевали крепостью.

Р. А. ФАДЕЕВ,
генерал-майор,
военный-историк и публицист.

ЗНАЕТЕ ЛИ ВЫ?

Мы не можем удержать потепление климата в пределах полутора градусов. Из-за этого возникает нехватка пресной воды более чем в 100 странах. На Земле 900 млн. голодающих из-за климатических изменений, есть очень большие проблемы с воздухом – температурой и загрязнением.

***

Армия из 3,5 тыс. макак захватила город в Таиланде, обрушив его экономику. В Таиланде приматы считаются священными животными. Обезьянам запрещено причинять вред, поэтому они спокойно могут гулять по улицам тайских городов. Туристы обожают их подкармливать, и «братья наши меньшие» всё больше привыкают к мысли: человек – это источник еды. И горе тому, кто едой не делится.

В Тайском городе Лопбури это привело к тому, что обезьяны совсем потеряли страх: толпы из окрестных джунглей устраивают налёты на магазины и дома местных жителей. Лопбури, попавший в сводки о происшествиях животного происхождения, стали избегать туристические агентства. Вслед за туристами уходят и инвесторы.

Распоясавшиеся обезьяны стали проблемой не только для Таиланда. Власти Японии и Индии также предупредили об их выходках и попросили людей держаться подальше от макак.

***

В США за сообщения о нарушениях за рулём платят с 2019 года. И касается это не только пьяных водителей. Так, если коммерческий автомобиль совершает разгрузку с включённым двигателем, его владелец заплатит в бюджет 250 долларов, а сообщивший о проступке гражданин получит 25% от этой суммы (62,5 долл.).

Жителю Нью-Йорка, доложившему о том, что чья-то машина заблокировала тротуар или велодорожку, полагается 25% (43,75 долл.) от штрафа, выписанного нарушителю (175 долл.).

В Германии также можно донести на несоблюдение правил. Конкретная «ставка» за донос там не установлена и зависит от нарушения.

ЧИ ГАФАР

Къафкъаздин чIехи чIаларикай тир лезги чIал иер, везинлу, жуьреба-жуьре гьиссер, уьмуьр вири патарихъай къалуриз жедай алакьун авай девлетлу чIал я. Чи гафарин, ибарайрин метлеблувили инсан гьейранарда. Вучиз лагьайтIа чIехи шаир СтIал Сулеймана кхьенвайвал: «Гьар гафуниз, гьар са ери, Аваз, лагьайбур я вири». Шаирди гьакIни икьван иер чIалан михьивал хуьн паталди вуч авуна кIанзаватIа кхьенва: «Лазим гафар жува кIватIиз, Усалбур чукIурна кIанда».

Гьайиф къведай кар ам я хьи, чна СтIал Сулейманан весидиз герек тирвал амал ийизвач. Хайи чIалан гафар кIватIна, маса чIаларай атанвай усал гафар чукIуриз алахъзавач. ИкI тирди агъадихъ ганвай гафарайни кьатIуниз жеда.

КАНДА

Исятда чахъ «пис» лугьудай са гаф ава. Чна виликди икI лугьудайни? Вай! ГьикI лугьудай? «Канда». Чи тIвар-ван авай шаир Алибег Фетягьован «КьатIкьатI авур зунжурар» поэмадай са цIар рикIел хкин: «Къведай суз гьалар жеда мадни канда».

КУНАТ

Садбуру «эйбежер» гаф фад-фад мецел гьида. Масадбуруз и гафуникай хуш къведач ва абуру синонимар кардик кутада: «абурсуз», «келе-кутур». Яраб а ксариз ибур садни чи гафар туширди чизвач жал? Чахь абур вири эвез ийидай жуван гаф ава: «кунат». Дагъустандин халкьдин шаир Арбен Кьардаша вуч кхьизватIа аку: «Лугьуз тежер кунат я, Лап акьалтIай хъуьлатI я».

КУТКIУТ

Шаирри чка атайла къушарин тарифарни ийида. Месела, карудин, катран, лекьрен, билбилдин, тIавусдин ва мсб. Чахъ жуван чIалал эхиримжидан тIвар авачиз туш. Чи бубайри тIавус къушраз «куткIут» лугьудай.

Бязи къелемэгьлийри «тIавус» гафуникай «иер руш» манадани менфят къачузва. Месела, Дагъустандин халкьдин шаир Сажидина вичин «Ярагъви ашукь Уьзден» эсерда кхьизва: «Куьн Бакуйра хьайи кас я. Жечни анин тIавусрикай са мани лагьайтIа, – жузуна ахцегь нугъатдин касди».

КЪЕЖИНАР

Чи чIала «калин нек», «хипен нек», «цIегьрен нек», «фири нек», «цуру нек» хьтин ибараяр ава. НекIедикай чна са шумуд жуьредин магьсулар гьасилзава: хкянек (и гаф аваз адаз «къатух» лугьузва), мукаш, къаймах, шур, ниси ва мсб. Гьайиф хьи, садбуру санлай абур «некIедин продуктар я» лугьузва. Амма чи бубайри некIедин вири магьсулриз санлай «къежинар» лугьудай.

КЪУРВАХУН

Чи чIалаз «къурху», «къурхут», «къурхутмишун» хьтин гафар ни гьайиди ятIа? Садни чибур туш. Етим Эмина абур кардик кутуначир. Вучиз лагьайтIа адаз дидед чIала «къурвахун» хьтин хайи гаф авайди чизвай. Гьавиляй вичин «Пакистан» шиирда кхьенай: «Етим Эмин на къурвахна». Гьуьгьуьнлай СтIал Сулеймана вичин «Гьузел яр» шиирда икI лагьанай: «Мийир зун къурвах, гьузел яр».

КЬЕРЕХ

Чна виликди данадиз вуч лугьудай? «Кьерех». Чи кьуьзуьбуру базарда савда ийидайла: «Им шумуд кьерехдин кал я?» – лагьана жузадай. Яни и кали шумуд дана ханвайди я?

КЬЕЦЕ

Исятда чи чIала авай «кваса», «къабачи» хьтин гафар садни чибур туш. Виликди чи халкьди квасадиз «кьеце» лугьудай. Пагьливан симинал тек адав гвай пайгарди вавъ, чилел гьар жуьредин къуьруькар акъудзавай кьецедини (квасадини) хуьзвай.

Гьа инал лугьун хьи, чна гьакIни «къуьруькар акъуддайди», «къуьруькчи» хьтин жуван гафар кваз такьуна маса чIалай атанвай «уюнбаз» гаф кардик кутунва.

МУЬКIУЬ

Чахъ гафар ава гьа! Куьруь, дерин метлебдин, регьятдиз лугьуз жедай. Са гьарф дегишарай кумазни цIийи гаф туькIуьр жезва. Месела, «муькуь» гафуниз вил вегьен. Им «маса» лагьай чIал я. Гафуна авай «к» гьарфунихь тик цIар гилигайтIа, адакай «муькIуь» жеда. Араб чIалай къачунвай «сабур» эвез ийидай жуван гаф. ГьакI адакай маса са шумуд лезги гафни туькIуьриз жезва: «муькIуьвал» («сабурлувал»), «муькIуьвилелди» («сабурлувилелди»), «муькIуьдаказ» («сабурлудаказ»).

ПУР

Виликди тайциз лезгидалди «пур» лугьудай. Халкьдин меце ихьтин гафар авай: «И хвар са пуранди я». Им хвара са тай ханвайди я лагьай чIал я. Чи бязи нугъатра чеб акъуддай тIеквендизни «пур» лугьуда.

ХАСА

Гзафбуруз и гафуникай хабар авач. Садбуру ам къуба нугъатра авай «хаца» («кубут») гаф я лугьузва. ГьакIикьатда акI туш . «Хаса» чи юкьван виш йисарин эдебиятдай атанвай гаф я. Гьуьгьуьнлай и гафуникай СтIал Сулейманани менфят къачунай. Ада вичин «Кавхадиз» шиирда кхьенай: «Итим я лугьуз вич хаса, Эхир чунни гуд на маса». «Хаса» «гьеле» лагьай чIал я.

ХЬЕН

Аку садра гьикьван иер гаф ятIа. Садбуру адаз «тIваларикай хранвай зимбил» лугьузва. Муькуьбуру адан мана «себет» тирди кхьизва. Ингье абуруз чизвач хьи, «хьенди» чибур тушир и къве гафни эвез ийизва.

ХЬУРТIУН

Жеч чи бязи чIалан пешекаррин алакьунрикай. Абуру «dörd» ва «ayaq» хьтин къве азербайжан гаф галкIурна чаз «дуьрдиягь» гаф туькIуьрнава. Вуч я «дуьрдиягь»? Фу чрадамаз менфят къачузвай къуьд кIвач квай къул. Яраб шумудни са жуьредин фар чразвай лезгийриз ихьтин алат авачир жал? Авазвай. Ам яцIу кIанчIуникай расдай ва адаз «хьуртIун» лугьудай. Дагъустандин бязи халкьарини чавай чирна чпиз хьуртIун раснай.

ЦИЦIЕ

Са къелемэгьлиди кхьизва: «Жегьилри дем худда туна». «Худ» гаф хьаначиртIа, чи жегьилривай дем гуьнгуьна тваз жедачир жал? Дем арадиз гьайи чи бубайри адаз талукьарнавай гафарни туькIуьрначирни? ТуькIуьрнай. Гьавиляй шаир Сажидина вичин «Ярагъви ашукь Уьзден» эсерда кхьенва: «Дем цицIе твазвайбур жегьилар тир».

ЦIЕФ

Чна маса чIаларай къачунвай бязи гафарик гьам а чIаларин, гьамни чи чIалан суффиксар гилигна гзаф чIалан гафарни туькIуьрзава. «Руьгь» гафуникай арадиз гьанвай «руьгьламиш», «руьгьламишун», «руьгьламишвал», «руьгьлувал» хьтин гафар. Абур лугьуз мез элкъвезвач. Игье жуван «цIеф» лагьайла мез гьикьван хьсан рахада. Им вичихь виш йисарин тарих авай, «руьгь» эвез ийизвай лезги гаф я.

М.МЕЛИКМАМЕДОВ

ЯРАН МИСАЛАР

Играми редакция! Яран сувар лагьайла лувар акатда чахь. РикIер шадвилин гьиссерив ацIана ракьинин нурарикайни чилин накьварикай, хьуьтIуьн къаярикайни гатфарин цIаярикай, вацран экверикайни инсанрин кваррикай, чи ацукьун-къарагъуникай, дегь чIаварин адетрикай фагьумда чна.

Зи рикIел хьсандиз алама, чун гьвечIи аялар тирла бадеди вичин кьилив кIватIна лугьудай: «Килиг, чан хтулар, Яр чи халкьдин виридалайни чIехи ва верцIи сувар я. Чна ам хьсандиз кьиле тухвана кIанзава. ИкI авуртIа, чахь йис тирвал рузи-берекатни жеда. Куьне чIехибурун акьуллу меслятрихь яб акална кIанзава. Гьар са карда абуруз куьмек гана, эдеблувал къалурна кIанда хьи, куьнни рехи хьайила квез гьуьрмет ийидайвал».

Ахпа бадеди Яран паяр гана чав маниар лугьуз тадай. Чнани хордалди лугьудай. Садра гьикI ятIани за жузуна: «Я баде, вуна чаз Яран маниар чирзава, бес бубайри лугьузвай акьуллу гафар ни чирда?»

Баде хияллу хьана ва бубадиз эверна: «Я итим, аку и аялри вуч лугьузватIа. Абуруз бубайрин гафар чириз кIан я. Лагь, чи бубайрин мисалрикай».

Бубади сивик хьвер кваз чаз килигна ва акьван хьсан Яран мисалар лагьана хьи, чун пагь атIана амукьна. За а вахтунда юкьван мектебда кIелзавай ва бубади лагьай мисалар дафтардиз кхьенай. Авайвал лагьайтIа, а береда чна бубайрин гафарикай са акьван фагьумдачир. На лугьумир, абур халкьдин камалдин хазинадин багьа ивирар я кьван.

Яран мисаларни гьакI. Абур чи фольклордин инжияр я. Къурулушдин жигьетдай куьруь, са къве жумладикай ибарат, гзаф вахтара эхирда рифма аваз, шиирдин къайдада туькIуьрнавай, насигьатар квай чи бубайрин мисалар агъзур йисара арадал атанвай, акьулдивни камалдив диганвай мецин эсерар я.

Играми редакция! За квез бубайривай ван хьана кхьенвай Яран мисалар ракъурзава. Куьй абур кIелзавайбурун гегьенш къатаризни чир хьурай.

Яран ялавар – жегьилрин гьунарар.

Яран каша атIудач, атIайтIани кьатIудач.

Яр гатфарив, Алкьвар – марфарив.

Яран къвайи югъ къуьд я, алахьай югъ гатфар.

Яран цIаяр ярубур, яран цуькквер – цIарубур.

Яран кар – лежбердин тIвар.

Яран экверал – сусан иервал.

Яр ава – гатфар ава.

Яран са югъ вири Алкьвардихъ гала.

Яраз цавай яру стIални ават тавурай.

Яр Яран суварив хкяда.

Яран сувар ялаври иерда.

Яра атIайди хьижеда, фитнеди атIайди вавъ.

Яран гар хару жеда, яран свас – кьару.

Яраз – ярам, гатуз хурам.

Яран гьава – чандиз жафа.

Яран къадир авайдаз таран къадирни жеда.

ХьуьтIуь девлетлуяр, яра кесибар шадарда.

Яран сусал яр жеда, яран тарал зар.

ХьуьтIуьн тIвар залан я, яран тIвар кIубан.

Яраз гьилихь яру гьал акалда.

Яран Рагъ кьилелай кими тахьурай.

ХьуьтIуьн къаяр патандаз, яран цIаяр жувандаз.

Тамилла БЕКЕРОВА,
Дагъустан Республикадин
Дербент шегьер

“САМУРДИН” МЕКТЕБ

ЧИ СУВАРИКАЙ КХЬЕНАЙ...

Гатфар алукьай югъ лезгийри чIехи сувар хьиз кьейд ийида. Им абурун виридалайни рикI алай сувар я, цIаяр авуна, цIайлаханар туькIуьрда, абурун кьерехда лугьуз-хъуьрез кьуьлерда. Суварин суфрадал шумудни са жуьредин тIуьн-хьун жеда.

Гъилик яру цIил кутIунна, са яру пек алукIун адет я. И чIавуз мехъерарни гзаф жеда. Тухузвай сусан кьилелай яру дуьгуьр вегьеда. Яру гудуяр кьуна, манийрал илигна, свас пурарал гъвечIи яру халича алай балкIандал акьадарда. Сусани чамра чамамарда. Ахпа абуру жемятдин кьула йигин лезги макьамдал илигда. Им лезгийрин викIегьвиликай хабар гузвай кьуьл я.

Абу Эмир Халиф ибн ал-Лайси ал-Усруфи, IX виш йисан араб тарихчи

Мублагьвилел гьалтайла лезгийрихъ гзаф бегьерлу никIерни багълар ава. Абуру гатфар алукьайла суварар ийида ва вири цанар цаз фида. И чIавуз абуру шадвилер ийида, никIин кьерехда цIаяр авуна, гьерер тукIуна, тIуьн-хьун кьилиз акъудайдалай кьулухъ эвел къуьзуь лежберар, ахпа жегьилар цанар цаз эгечIда. Абурун къуьл виринис сейли я.

Ина гьакIни малдарвал вилик фенва. Лезгийрин маларни лапагар хуьзвай уьруьшрин и кьил, а кьил авач. Абурун дишегьлийри хразвай халичаяр тай авачирбур я. Гатфарихъ хразвай гамар иллаки иер жеда. Агьалийри тIебии рангар къачун патал герек тир набататарни чпи цана агакьарзава. Инсанрин зегьметдал рикI ала, гьавиляй вирина булвал я.

Гьамдаллагь Къазвини, XIV виш йисан араб тарихчи

Гатфар алукьай сад лагьай юкъуз лезгийри чпин виридалайни чIехи сувар кьейд ийида. Суваралди абуру кIвалер, магьлеяр, хуьр гьуьнгьуьна твада. Вирина михьивилери рикI шадарда. Абурун суварин ширинлухарни милли хуьрекар тай авачирбур я. Шадвилер акьван гурлуз кьиле фида хьи, налугьуди, гьар кIвале мехъер ава.

Лезгидин кIвал музейдиз ухшар я: михьи, экуь. Тешпигь авачир халичаяр, абурун винелай куьрсарнавай хенжел, тур, тфенг, иер нехишар атIанвай къадим къапар акур гьар са кас пагь атIана амукьда. Авайвал лугьун хьи, и затIар арадал гъизвай абурун итимарни дишегьлияр чпихъ зурба алакьунар авай устIарар я.

Фритьоф Нансен, Норвегиядин алим. 1925-йис.

РГАЛ ТУХУН ВУЧ Я?

Гьурметлу редакция! Чи бубайри лугьузвайвал, Яран суварин йикъара мехъерар, мелер авун, сифте ргал тухун и суварин чIехи кьетIенвал тир.

Чаз чириз кIанзава: сифте ргал тухун вуч я? Мумкин ятIа, и месэладиз куьрелди баян гун тIалабзава.

Агьмед Режебов, Баку

Цазвай никIин са кьиляй муькуь кьилиз авай яргъивилиз ргал лугьуда. Чи хуьрера виликди сифте ргал гьикI тухудайтIа анжах яшлу инсанриз чир хьун мумкин я. Гила техникадин куьмекдалди цанар цазва лугьуз и адет са акьван рикIел хкизмач. Амма виликан вахтара ам Яран суварин кьилин кьетIенвилерикай сад тир.

Алатай виш йисарин эвелралди и адет икI тухудай: хуьруьн вири агьалийрин разивилелди гьилик берекат квай са агъсакъалди яцар кутIуннавачир туьрез никIиз акъуддай. Адахъ галаз гъвечIи-чIехидини фидай. Ахпа чпихъ алакьунар авай лежберри яцар викIиник кутадай ва абурухъ туьрез галкIурдай. Агъсакъалди «гьишт, гьайванар, куь къадамар берекатлубур, чи никIер бегьерлубур, чи гатIар ацIайбур хьурай!» – лагьана, сифте ргал тухудай.

Туьрез никIин и кьиляй а кьилиз фена хтуниз са ргал лугьудай. Сифте ргал, яни сад лагьай ргал тухвайдалай гуьгъуьниз агъсакъалди туьрез жегьилрив вугана вич кьекьечIдай. Зуьрнечийрини далдамчийри мярекат гурлу ийидай. Садбуру кьуьлдай, муькуьбуру манияр лугьудай. Гьа икI, инсанри яргъалди шадвилер ийидай.

«Гьав» лугьуз, туьрезар гьалдайла лугьудай маниярни авай. Абуруз «гьаварар» лугьудай. «Гьавар» кьуд ргалдин уьлчме тир. Гьар кьуд ргалдилай кьулухъ лежберди яцарив ял ягъиз тадай, вичини ял акьадардай. Сифте ргал хуьруьн агьалийрин рикI алай мярекат тир.

«САМУР»

КцIар райондин Зинданмуругъ хуьруьн юкьван мектеб

МИСКIАЛАР

ИчIи я чуьллер,
Кьежена чилер.
Куьлуь марф къвазва,
Лагь, им мус жезва?

***

Жив ала кьавал,
Мурк ала вацIал.
Саврух кьекьвезва,
Лагь, им мус жезва?

***

ЦIрана живер,
Къацу я векьер.
Югъ яргъи жезва,
Лагь, им мус жезва?

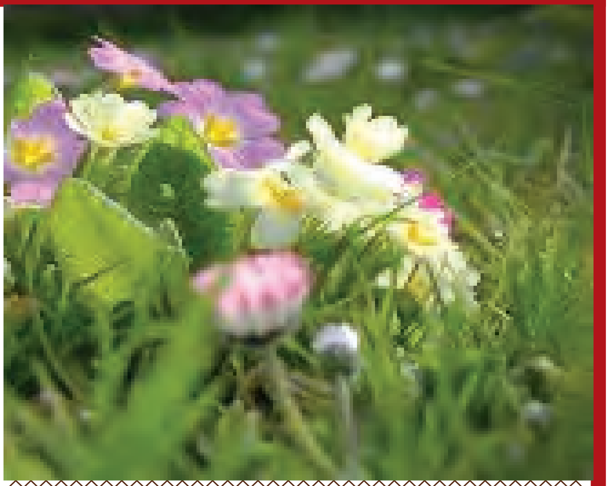

РикIел хуьх!

ЦIИЙИ ГАФАР

Лезги чIала цIийи гафар бязи вахтара гафуни санлай ваъ, адан тек са формади, са вариантди талукь парадигмадин, эхиррин куьмекдалди арадиз гъида. Ихьтин дуьшуьшра гаф арадиз гъидай формант яз къалурдай гафунин эхирдин ва цIийи гафунихъ акал хъжедай эхиррин вири парадигмадикай менфят къачуда:

Гатфар-ар - гатфариз цадай магьсулар
ГалчIур-ар - живедилай пар тухун патал раснавай улакь
Гатун-ар - фад жедай ичер
Гзаф-ар - кьадардиз пара инсанар
Гургур-ар - цIун ялавар
Гуьнгер-ар - бурандин афарар
Гьалав-ар - чамран мукьва-кьилийри сусал кьил чIугваз къведайла гъидай затIар
Зангал-ар - метIел кьван яргъивал авай, чими хьун патал алукIдай кIвачин къапар
Яргъи-яр - гзаф ва манасуз ихтилатар
КьантI-ар - къубудин, кIеледин, регъуьн кьилихъ хкаж хьанвай чка
Къургъ-ар - кичIерар
Кьеркь-ер - дегь чIавара дяведа алукIдай пекер
КIура-яр - куьлуь майваяр

ГЬАРФАР ДУЬЗ КХЬИН

Гафар дегиш хьайила, са кьадар душуьшра абурун дибра авай ачух сесер дегиш жеда.

Глаголрин дибра, гафар дегиш хьайила гьи ачух сес ван къвезватIа, гьадан гьарф кхьида. Месела: *гун – гана, ксун – ксана, гъун – гъиз – гъана* ва мсб.

Са слогдин существительнияр дегиш хьайила, абурун дибра авай ачух сесер я зайиф хьун, я михьиз квахьун мумкин я. Эгер дибда авай ачух сес михьиз квахьиз хьайитIа, ам ачух гьарф авачиз кхьида: Месела: *хак – хкар, карч – крчар, хьар – хьрар.*

Эгер гаф дегиш хьайила, дибда авай ачух сес зайиф жез хьайит1а, дибда авай ачух гьарф хуьда. Месела: *кицI – кицIер, сик1– сикIер, тIуб – тупIар, кал – калер, кIвал – кIвалер, кац – кацер* ва мсб. Ихьтин бязи гафара, абур дегиш хьайила дибда авай ачух е гьарфунин чкадал и гьарф кхьида. Месела: *хеб— хипер, хел—хилер, хер—хирер* ва мсб.

Са кьадар гафарин дибра, абур дегиш хьайилани, гьа виликдай авай гьарф кхьида. Месела: *хев - хевер, цIегь - цIегьер*.

Бязи дуьшуьшра гафар сад-садавай чара авун патал абурун дибра авай ачух гьарфар хвена кхьида. Месела: *ник—никIер.*

ГАТФАРИН ШИИРАР

Нажмудин Шихнабиев 1947-йисуз Дагъустан Республикадин Къасумхуьруьн райондин Асалдхуьре дидедиз хьана. Шихидхуьруьн юкьван мектеб, ДГУ-дин филология-дин факультет акьалтIарна. Алай вахтунда Шихидхуьруьн юкьван мектебда муаллимвиле кIвалахзава. Адан «Куьредин билбил», «Мехъер», «Уьмуьр-дин декьикьаяр», «Куьреда аламатар», «Хкягъай эсерар», «Большевик» ктабар чапдай акъатнава.

СУЛЕЙМАН ЧАХЪ ГАЛАЗ ХЬАНА

Ви гьар са гаф хьана къизил,
Лезгидалди рахаз кьезил,
Девир куьруь хьана мензил,
Вун кукIушдал алаз хьана.

Ваз гележег акунай фад,
Инкъилабар хъжерди мад,
Сиясатдихъ тежерди дад –
Ви чIалара аваз хьана.

ЧIуру ният авай инсан
Ажеб вуна негьна хъсан.
Арифдарар тир ваз масан,
На гьабур чаз къалаз хьана.

Гафар тIимил, мана гзаф –
Ажайиб тир суьгъуьрдин саф.
Чладавай шаирдин гаф
Ваз вахтунда акваз хьана.

Накьан югь чаз тиртIа мичIи,
Къе чахъ амач крар пичIи,
Зурба хьанва камар гьвечIи,
Сулейман чахъ галаз хьана.

ЗУН РИКI Я...

Зун жив я, вун акурла цIрадай,
Зун гар я, вун атайла къугъвадай,
Зун чил я, тек са цавув рахадай,
Зун дагъ я, тек са чили зурзурдай.

Зун рагъ я, гьамиша ваз хъуьредай,
Зун варз я, йифиз са ваз туьмердай,
Зун багъ я, къелед цлар тежедай,
Зун вацI я, къулухъ элкъвез тежедай.

Зун гъед я, умуд атIун тийидай,
Зун гел я, цава-чиле таквадай,
Зун рехъ я, фена кутягь тежедай,
Зун хьел я, рикIе хер-кьацI тийидай.

Зун лекь я, дагьдиз цавай килигдай,
Зун стIал я къванцяй тIеквен акьуддай
Зун цуьк я, рагак дувул кукIурдай,
Зун чад я, ашкъыд гьиссер къизмишдай.

Зун гад я, зул къвалав гваз дамахдай,
Зун дад я, емишдин ад акъуддай,
Зун гьуьл я, залан дердер батмишдай,
Зун мез я, инсанвал квайд саймишдай.

Зун рикI я гьиссерин кIунчI багьишдай
Зун ким я, ашукьбуру алхишдай.
Зун цIай я, гьулдандин рикI ифирдай,
Зун сад я, устад я ви тарифдай.

ГАФАРГАН

Гьак	– киреж
Гьалат	– куьруь вахт
Гьенена	– ципицIрин миже
ДандакI	– тум куьруь
Ифир	– хажалат
Зибре	– къиф
КIуьрт	– тепе
Пегьел	– гьейрат
Пеж	– цIуру пек
Пилек	– леке
ПIес	– цIуру шал
Текье	– дакIванвай цел
ТIам	– терсвал
ЧачатI	– чупур
Чевер	– жикIийрин жуьре
Чик	– шурва
ЧIвекь	– лап
ЧIеми	– циф авай югь
ЧIугъвал	– легьв
Шазда	– тIалабун
ШеретIул	– чурчул
Шидад	– залан гьалар
Шиткар	– акьалтIай къелечI
Шуьнар	– алафрин амукьаяр
ШуьрлуьнцI	– яргъи, яхун аял
Эвекьарун	– эвез хъувун
Эвисун	– куьрс хьун

НЕЗАБЫВАЕМАЯ ВСТРЕЧА

В городе Гусар состоялось мероприятие, посвященное 210-летию со дня рождения великого поэта М.Ю. Лермонтова. С приветственным словом выступил руководитель Русского дома в Баку Ирек Зиннуров, менеджер SK Колледжа Сабина Пириева и научный сотрудник Государственного Лермонтовского музея-заповедника «Тарханы» Юлия Голоб. Вместе с обучающимися школ сотрудники Русского дома в Баку и Центра SK Колледжа возложили цветы к памятной доске М.Ю. Лермонтова. Сотрудники музея рассказали гостям о выставке «Тарханы XXI века» и показали фильм о самом музее-заповеднике, который находится в селе Лермонтово Пензенской области.

Одним из приятных сюрпризов для собравшихся стал мастер-класс старинных тарханских ремесел по изготовлению лоскутной куклы «Мамушка». Руководитель Ассоциации Преподавателей Русскоязычных Учебных Заведений Азербайджана Любовь Якунина выразила благодарность всем участникам мероприятия.

“САМУР»

ЛЕЗГИНСКИЕ ПОСЛОВИЦЫ И ПОГОВОРКИ

- Богатство – это ещё не достоинство.
- От горя и гора разрушается.
- Хочешь добра – сделай доброе дело.
- Начал бороться, старайся победить.
- Осторожность – это тоже мужество.
- Золото в навозе – все равно золото.
- Орёл мух не ловит.
- Имеющий быка, найдёт и пахаря.
- Бойся того, кто тебя боится.
- Сердце старости не признаёт.
- Огонь в бурку не завернёшь.
- Твой край богат – и ты богат.
- Желанье сильнее силы.
- Юный пугает: уйду, старый пугает: умру.
- Дураку открыт секрет – печкой улицу согреть.
- Лучшее яблоко черви съедят.
- Неизвестного коня сзади не обходят.
- Красота нужна для свадьбы, а любовь – на каждый день.
- Кушает рот – жиреет живот.
- Отстал от стада – считай, не стало.

Перевёл с лезгинского доктор исторических наук, профессор З.Д.Баглиев

Baş redaktor
Sədaqət KƏRİMOVA
www.samuronline.com
sedagetkerimova@gmail.com

✓ Мез ава агуддай, мез ава – къакъуддай.
✓ Кьегьал женгина, дуст кIеве авайла чир жеда.
✓ ЧIал рахайла иер я.

Ünvan: AZ 1073 Bakı,
Mətbuat prospekti,
“Azərbaycan” nəşriyyatı,
3-cü mərtəbə, 101-ci otaq.
055-530-10-05